વીર સંવત ૨૪૯૨, ચૈત્ર સુદ ૧, બુધવાર
તા. ૨૩-૦૩-૧૯૬૬
ગાથા–૯ અને ૧૦ પ્રવચન નં. ૮

[આ પ્રવચન હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ છે.]

પાનું ૧૨. 'ઇષ્ટોપદેશ' 'પૂજ્યપાદસ્વામી' દિગંબર મુનિ થયા છે. એમણે જગતના હિત માટે આ (શાસ્ત્ર) બનાવ્યું છે. ૯ માં શ્લોક ઉપરથી થોડું લ્યો. જુઓ! ૯મો શ્લોક છે ને?

दोहा - दिशा देशसे आयकर, पक्षी वृक्ष बसन्त।
प्रात होत निज कार्यवश, इच्छित देश उड़न्त।।९।।

થોડું તેની ઉપર છે. **'અરે! યદિ યે શરીરાદિ પદાર્થ તુમ્હારે સ્વરૂપ હોતે...'** જુઓ! શું કહે છે ? આ શરીર તો જડ છે. માટી ધૂળ પુદ્ગલ છે અને સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવારનો આત્મા ભિન્ન છે. લક્ષ્મી આદિ પોતાથી ભિન્ન છે. કપડા, લક્ષ્મી, આબરુ (ભિન્ન છે). આબરુ પણ જડ છે. જે અવાજ નીકળે છે તે. **'શરીરાદિક...'** આદિ શબ્દમાં એ બધું છે. **'પદાર્થ તુમ્હારે સ્વરૂપ હોતે...'** જો આત્માનું સ્વરૂપ શરીરરૂપ હોય, લક્ષ્મીરૂપ હોય, પૈસા, આબરુ-કીર્તિ, સ્ત્રી, કુટુંબરૂપ હોય તો **'તુમ્હારે તદવસ્થ રહતે હુએ,...'** તું તો અહીંયાં રહે છે અને **'અવસ્થાંતરોં કો કૈસે પ્રાપ્ત હો જાતે?'** રૂપાંતર કેમ થઈ જાય? કહો, સમજાણું કાંઈ? તારી ચીજ નથી. તું તો જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ સ્વરૂપ છો. તેને ભૂલીને જે શરીરાદિ પરપદાર્થ છે તે તારા રહેતા છતાં રૂપાંતર થઈ જાય છે. શરીરમાં રોગ થાય છે. આત્મા છે ને શરીર નાશ થઈ જાય છે, વૃદ્ધાવસ્થા આવી જાય છે, જીર્ણ થઈ જાય છે, આંખમાં ફૂલું પડે છે, કાન બહેરાં થઈ જાય છે, આંખ ફૂટી જાય છે. એ શરીર તો જડ છે, માટી છે. શરીરના રજકણની કોઈ પણ અવસ્થા તારી છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? તારી હોય તો તારી સ્થિતિ રહેતા એ કેમ બદલાઈ જાય? એમ કહે છે. કહો, બરાબર હશે?

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– ના, ઇ નહિ. તમે કહો એમ નહિ. તમે તો શરીરમાં રોગને લઈને દુઃખ માનો છો એ જ મૂઢતા છે, એ વાત અહીંયાં નહિ. અહીંયાં તો આત્માથી શરીર પરપદાર્થ છે તો તેની અવસ્થા આત્માને આધીન નથી. આત્મા છે અને શરીરની અવસ્થા બદલાઈ જાય છે, આત્મા હોય અને લક્ષ્મી ચાલી જાય છે, આત્મા હોય ને સ્ત્રી, કુટુંબ-પરિવાર ચાલ્યા જાય છે. એ તારી ચીજ નહિ, એ પર ચીજ સ્વતંત્ર છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ? એય!

'અવસ્થાન્તર...' તારી ઇચ્છા હોય કે નીરોગ રહું. એ રહી શકે છે? ઇચ્છા છે કે

હું મરી જાઉં, તો મરી શકે છે? એ તો દેહની સ્થિતિ પૂરી થવાની હશે ત્યારે દેહ છૂટી જશે. અને હું લાંબો કાળ જીવું, તારી ઇચ્છાથી જીવન છે? શરીરની સ્થિતિ જેટલો કાળ રહેવાની છે તેટલો કાળ રહેશે, તારી ઇચ્છાથી બિલકુલ નહિ રહે. એવા ભિન્ન પદાર્થમાં પોતાનું કાર્ય માને છે તો મૂઢ ચાર ગતિમાં રખડવાના કર્મ બાંધે છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'શરીરાદિક પદાર્થ તુમ્હારે સ્વરૂપ હોતે...' ભગવાનઆત્મા તો જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ, શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે. એમાં જે પુણ્ય-પાપના ભાવ વિકાર થાય છે, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ એ તો વિકાર છે. એ કાંઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા ચિદ્ઘન આનંદકંદ છે અને દયા, દાન, વ્રત, કામ, ક્રોધના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય એ તો વિકાર છે, આસ્રવ છે. સમજાણું કાંઈ? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે એ પુણ્યરૂપી આસ્રવ છે. એ આત્મા નહિ, આત્માનું સ્વરૂપ નહિ. આહાહા..!

અહીંયાં 'પૂજ્યપાદસ્વામી' એ કહે છે કે, તારી ચીજ ભિન્ન છે અને પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય છે એ તો આસ્રવતત્ત્વ છે. તું તો જ્ઞાયક તત્ત્વ ચૈતન્યમૂર્તિ છો. તો પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ અને કામ, ક્રોધાદિ ભાવ બન્ને ભાવ થઈને આસ્રવ તત્ત્વ છે, બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? સમજાતું નથી. અનંતકાળથી એ વાત લીધી નથી. આમ ને આમ (ચાલ્યો છે). પ્રભુ! તું તો જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાન ચૈતન્યનો સૂર્ય આત્મા છે અને અનાકુળ આનંદની મૂર્તિ આત્મા છે. ભગવાને તો **'सव्वण्हुणाणदिट्ठो जीवो उवओगलक्खणो'** ભગવાન તો કહે છે કે, તારું જાણપણું, જાણવું-દેખવું તારો ઉપયોગ લક્ષણ છે, એ તારો આત્મા છે અને પુણ્ય-પાપના ભાવ (થાય) એ આત્મા નહિ. એ તો આત્માના સ્વરૂપથી ભિન્ન વિકાર છે. આ શરીરાદિ પર તો ક્યાંય રહી ગયા. આહાહા..! શરીરથી હું ક્રિયા કરું, શરીરથી હું બીજાને ઉપકાર કરું, શરીરથી બીજાને મારું, અપકાર કરું... મૂઢ છે. શરીર તો પર છે, તેની ક્રિયા શું તારે આધીન થાય છે? સમજાણું કાંઈ? શરીર આમ લઠ્ઠ હોય તોપણ તેને કારણે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- ક્યાં માન્યું હતું? મૂઢપણે સત્તાપ્રિય પ્રકૃતિ પોષી હતી. કર્યા હતા ક્યાં? ધૂળમાં. અભિમાન કર્યું હતું કે હું શરીર રાખું છું, સારું છે. એ મૂઢ છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ, પાપી છે. અહીંયાં તો એમ કહે છે. નજીક આવો, અહીંયાં જગ્યા છે. પાછળ છોકરાઓ છે એમને તડકે બેસવું પડે છે. ઇ વાત તો ના પાડે છે. અત્યાર સુધી રહ્યું એ શરીર તો શરીરને કારણે રહ્યું છે. એ વાત તો કરે છે. લાખ વાત પણ અંદર સમજાતી નથી. ખસતી નથી. અત્યાર સુધી કર્યું. શું કર્યું? ધૂળ કર્યું હતું અત્યાર સુધી? શું કર્યું હતું? સમજાણું કાંઈ?

શરીરનો એક એક રજકણ, પ્રત્યેક રજકણ પોતાની પર્યાયથી પરિણમન કરે છે, આત્માથી બિલકુલ નહિ. આહાહા..! શું જડના સ્વરૂપમાં ચૈતન્ય સ્વરૂપ પેસી જાય છે કે જેથી તેને

બનાવે? અને જડની પર્યાય શું આત્મામાં પેસી જાય છે કે આત્માને બનાવી દે? આત્માને લાભ કરી દે કે નુકસાન કરી દે? ભાન નથી, ભાન. મૂઢ અનાદિ કાળનો (રખડી રહ્યો છે).

મુમુક્ષુ :– અત્યાર સુધી તો ઇચ્છા પ્રમાણે કેમ ચાલ્યું છે.

ઉત્તર :– ક્યાં ચાલ્યું છે? હજી સમજતા નથી. હજી પણ એ મિથ્યાત્વનું એવું લાકડું ગરી ગયું છે, એવું લાકડું.. બહુ પાકું કરી નાખ્યું છે, બહુ પાકું. આ તો નીકળવું બહુ મુશ્કેલ, ભાઈ! આટલા આટલા ઉપદેશ આવ્યા પણ એનાથી એક અક્ષર કાંઈ જરીયે વાતને સમજતા નથી. (શ્રોતા :- તાવ આવતો તો ત્યારે ક્યાં ઇચ્છા હતી તો પણ આવતો' તો) ઇ કહે છે કે, અત્યાર સુધી કેમ ચાલ્યું? પણ ચાલ્યું એને કારણે. ઇ વાત તો ચાલે છે. એને કારણે રહ્યું હતું. તમારે કારણે કે દિ' ચાલ્યું હતું? હજાર, લાખ વાર વાત તો ચાલે છે, હજારવાર પણ મિથ્યાબુદ્ધિ એવી સેવી છે ને, એવી સેવી છે ને.. અમે આ રાખ્યું, અત્યાર સુધી ચાલ્યું છે. ઇ તો અહીં ના પાડે છે. પહેલા પણ શરીર નીરોગ રહ્યું એ જડને કારણે, પોતાના આત્માને કારણે નહિ. અને આ રોગ રહે એ આત્માને કારણે નહિ. એ તો વાત ચાલે છે. એવું ઘુંટાઈ ગયું છે.. એવું ઘુંટાઈ ગયું છે ને.. ઓહો..હો..! આટલા વર્ષથી સાંભળે છે પણ અંદર એક મચક ખાતું નથી.

મુમુક્ષુ :– આવો ઉપદેશ છે છતાં ઉપદેશની અસર કેમ થાતી નથી.

ઉત્તર :– પ્રત્યક્ષ દેખાય છે કે નહિ? ક્યો આશય છે ઇ વાત જરીયે પકડતા નથી. એક જ વાતનું ગયા કાળમાં અભિમાન કર્યું છે ને! અત્યાર સુધી કર્યું હતું ને, અત્યાર સુધી કર્યું હતું ને.. પણ શું કહ્યું હતું? એય! 'મોહનભાઈ'! શું કર્યું હતું? આ 'મોહનભાઈ'એ એને અભિમાન કરવાનું સોંપ્યું હતું. કર તું, રખડ ચાર ગતિમાં, મારે શું છે? પણ ઇ કરે શું? એણે કર્યું હતું અભિમાન. શરીરની ક્રિયા કરતો હતો. એના ભાઈ છે, બે ભાઈ છે. સમજાણું કાંઈ? 'રામ' અને 'લક્ષ્મણ'. 'રામ' ગયા મોક્ષ અને 'લક્ષ્મણ' ગયા નરકે. એણે યાદ કર્યું હતું, એણે યાદ કર્યું હતું, હોં!

અહીં તો કહે છે, ભાઈ! તું આત્મા છો. આત્મામાં જેની મોજૂદગી છે, હયાતી છે, એમાં તો જ્ઞાન, આનંદની મોજૂદગી છે. એમાં એ પુણ્ય-પાપના રાગ થાય છે તે તેની મોજૂદગી, સ્વરૂપમાં નથી. એ તો વિકૃત ભાવ છે. એ વિકૃત ભાવ અજ્ઞાની અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન કરે છે. પોતાના સ્વરૂપમાં વિકાર નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! પોતાનો જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્યજ્યોત, સૂર્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ પ્રભુમાં તો પુણ્ય-પાપનો રાગ, વિકલ્પ, વિકાર એમાં છે જ નહિ. પણ અજ્ઞાની અનાદિકાળથી પોતાની હયાતી, મોજૂદગીના ભાન વિના પોતાની વિકાર પર્યાય ઉપર લક્ષ છે તો નવા નવા રાગ-દ્વેષ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ મિથ્યાદૃષ્ટિમાં વિકલ્પ ઉઠાવીને મેં કામ કર્યાં એમ અજ્ઞાની માને છે. આહાહા..! ભારે કઠણ વાત.

અહીં તો એથી વળી બીજી વાત કરે છે. તારી હયાતી છે અને શરીરમાં રોગ આવે

છે, શરીરમાં નીરોગતા રહે છે, જીર્ણતા થાય છે, ક્ષયરોગ થાય છે તો તારી હયાતી હોતા કેમ થાય છે? એ પરપદાર્થ છે. એ પર છે તો તેની અવસ્થાનું થવું તેને આધીન છે, તારે આધીન નથી. અત્યાર સુધી અમે કરી શકતા હતા. શું ધૂળ કરી શકતો હતો? અત્યાર સુધી અભિમાન કર્યા હતા. મિથ્યાદૃષ્ટિપણાનું અભિમાન (કર્યું કે), મેં શરીરને આમ રાખ્યું, મેં સ્વાધીનપણે આવા કામ કર્યા. એવા મિથ્યાભાવ, ભ્રમણાભાવ, પાખંડભાવ કર્યા હતા. બીજું એણે કાંઈ કર્યું નથી. એય! 'ધર્મચંદજી'!

મુમુક્ષુ :- એ તો અમેરિકા જઈ આવ્યા.

ઉત્તર :- ધૂળમાંય 'અમેરીકા' ગયો નથી. કોણ કહે છે? તમને હજી અભિમાન છે? કહેવામાં પણ તમને અભિમાન છે. કહેવામાં એમ કહે, હું 'અમેરીકા' ગયો હતો. એ પણ અંદર મહાઅભિમાન છે. કોણ 'અમેરીકા' જાય? ધૂળ જાય? એ તો શરીર ગયું. આત્માના પોતાના ક્ષેત્રાંતરથી જાતો હતો. શરીર તેના ક્ષેત્રાંતરથી જાતું હતું. આત્મા શરીરને લઈ જાય અને શરીર આત્માને લઈ જાય (એમ) ત્રણકાળમાં બનતું નથી. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે. એવું એને અભિમાન (છે કે), હું 'અમેરીકા' ગયો હતો. આ બીજા નથી ગયા, હું 'અમેરીકા' ગયો હતો. ધૂળમાંય નથી ગયો આત્મા. મિથ્યાત્વમાં ગયો હતો, એમ કહે છે. (શ્રોતા :- ઇ સાચી વાત છે) ઇ સાચી વાત હશે હજી. આહાહા..! (શ્રોતા :- ઉભરો બહાર નીકળે છે) અભિમાન સેવ્યું છે હું 'અમેરીકા' જાઉં. 'અમેરીકા' કોણ ધૂળ જાતો હતો?

આત્મા જે છે એ પોતાની યોગ્યતાથી એક દેશથી બીજા દેશ(માં) ક્ષેત્રાંતર થાય છે અને શરીર પણ તેની લાયકાતથી ક્ષેત્રાંતર થાય છે. આત્મા શરીરને ક્ષેત્રાંતર કરે, બીજે લઈ જાય (એ માન્યતા) મૂઢ છે. એ તો વાત કરે છે. તારો પદાર્થ પરપદાર્થની અવસ્થા કરે છે એ માન્યતા મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિની છે. સમજાણું કાંઈ? 'છગનભાઈ'! આહા..! એ પણ બધે બહાર જઈ આવ્યા છે. રખડવા ઘણું ગયા હતા ને? ક્યાં? 'રંગૂન' ને 'બ્રહ્મદેશ'.

અરે..! ભગવાન! કહે છે કે, ભાઈ! સાંભળ તો ખરો, પ્રભુ! શાંત તો થા. તારું સ્વરૂપ તો પ્રભુ ચૈતન્ય છે ને! એ ચૈતન્ય સત્ છે તે કદી નાશ થાય છે? ક્યારેય નવું ઉત્પન્ન થાય છે? એ તો છે જ. એવી ચીજની તને ખબર નથી અને તારી પાસે જે નજીકમાં પદાર્થ છે તેનું રૂપાંતર થાય છે તો માને છે કે હું છું તો રૂપાંતર થયું. તું છે ને રૂપાંતર થયું તો તું છે ને ચાલ્યું કેમ જાય છે? સમજાણું કાંઈ? શરીર માટી-ધૂળ છે, અજીવતત્ત્વ છે. તેનું રહેવું, ટકવું, બોલવું, હલવું, ચાલવું, ખાવું, પીવું એ બધી જડની ક્રિયા છે. આત્મા બિલકુલ કિંચિત્ એમાં કરી શકે નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અનાદિકાળનું પદાર્થનું અભિમાન (કર્યું), પરના અભિમાન.. અભિમાન.. અભિમાન (કર્યા). સમજાણું કાંઈ? અમે લોઢાના વેપા કર્યા. લાખો પેદા કર્યા, આમ કર્યું. લ્યો! એણે કર્યું હતું, જુઓ! દસ લાખ-બાર લાખ પેદા

કર્યા હતા. સરકારને સોંપી દીધું. બે-અઢી લાખ રહ્યા. સરકાર બધું લઈ ગઈ. અઢી દસલાખમાંથી કોણ લ્યે? કોણ દે? ખબર નથી. એ તો રજકણ જગતના પદાર્થ અસ્તિરૂપે સત્રૂપે જડ છે. એ જડનું જડપણે રહીને રૂપાંતર થવું એ જડનો સ્વભાવ છે. એ તારે કારણે રૂપાંતર થાય છે, લક્ષ્મી ક્યાંય જાય છે ને લક્ષ્મી અહીંયાં આવે છે એ તારે કારણે (આવે-જાય એ) બિલકુલ ખોટી વાત છે. એ વાત કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! હું છું તો પરની દયા પળાય છે એ મૂઢ માને છે, એમ અહીં તો કહે છે. તું છે અને શરીરની, પરની અવસ્થા થવી તે તો તેને આધીન છે. તેનું આયુષ્ય હોય તો શરીર રહે છે, આયુષ્ય ન હોય તો શરીર છૂટી જાય છે. શું તારે કારણે તેનું આયુષ્ય રહે છે? તું પરનો સ્વામી (છો) કે મેં પરની દયા પાળી, મેં પરને માર્યો? તેં ભાવ કર્યા, ભાવ તેં કર્યા પણ ભાવથી પરમાં કાંઈ કાર્ય થયું એ બિલકુલ સોએ સો ટકા ખોટી વાત, પાખંડ છે. સમજાણું કાંઈ? એય! 'વસંતલાલજી'! ભાઈ! તત્ત્વ તો આવું છે. આહાહા..! જુઓને!

'તુમ્હારે તદવસ્થ રહતે હુએ,...' તું આત્મા તો અંદર છો અને આ અવસ્થાંતરને કેમ પ્રાપ્ત થઈ ગયું? તારું હોય અને તારાથી રહેતું હોય તો શરીર કેમ આમ થઈ ગયું? અને તારી હોય તો સ્ત્રી કેમ ચાલી જાય છે? તારો હોય તો, પત્ની હોય ને પતિ કેમ ચાલ્યો જાય છે? શું પત્ની તારી છે? શું પતિ તારો છે? એ તો પરચીજ છે. મૂઢ પત્ની એમ માને કે, મારો પતિ છે. મૂઢ છો. પરદ્રવ્ય તારો પતિ ક્યાંથી આવ્યો? સમજાણું કાંઈ? 'ગુલાબભાઈ'! આ તો બીજી વાત છે, બાપા! આ તો બહુ જરી ઝીણી વાત છે.

કહે છે કે, ભાઈ! તારી ચીજ બીજી, તે બીજી ચીજ. બીજી ચીજે રહેવું કે ન રહેવું એ તારે આધીન નથી. તું માને છે કે મારે આધીન થઈ રહી છે. મૂઢ છો. તારે આધીન રહેતી હોય તો તું રહેતા એ ચીજ કેમ ચાલી જાય છે? સ્ત્રી ચાલી જાય, પુત્ર ચાલ્યો જાય, લક્ષ્મી ચાલી જાય, આબરુ ચાલી જાય, બધું ચાલ્યું જાય.

મુમુક્ષુ :– ન જાય એને?

ઉત્તર :– ન જાય એને એને કારણે રહી છે, એ અહીંયાં કહે છે. ચીજ રહે તો એને કારણે રહે છે, શું તારે કારણે રહે છે? શરીર આમ રહેવું, લક્ષ્મી રહેવી, બંગલો રહેવો, મકાન રહેવું એ તો એને કારણે, જડને કારણે છે. શું આત્માને કારણે એ ચીજ રહે છે? એ તો પરચીજ છે. સમજાણું કાંઈ? 'નેમિદાસભાઈ' નો દાખલો નહોતો? 'ગુલાબભાઈ' ની ખબર નથી? બેન (સંવત) ૧૯૮૭ માં એકલા હતા. 'કંચન' ને નહોતો અને પેલું કંચનેય નહોતું. એને ખબર છે. ઇ વળી તમે પછી કહ્યું, હું કહેવાનો હતો. ૧૯૮૭ માં એકલા, એકલા હતા. પૈસા પણ નહિ. હશે પાંચ-સાત હજાર. પાંચ હજાર ને માણસ બહુ મોટો આબરુદાર અને બિલ્ડર સાથે અને બધા સાથે મોટો કામ કરનારો. તમારા કાકા 'મનમોહનદાસ' ની સાથે. અમને ખબર છે. (સંવત) ૧૯૭૬ ની સાલ. કાંઈ ન મળે. એકલા ને એકલા.

એને લઈને આવતું હોય તો એ વખતે કેમ નહોતું? હવે આવ્યા તો 'કંચન' બાઈ આવી અને સોનું પાંચ-સાત-દસ લાખ આવ્યું. ત્રણ તો બંગલા બે-બે લાખના. પતિ-પત્ની બે જણા છે.

મુમુક્ષુ :– હોશિયારી તો ત્યારે પણ હતી.

ઉત્તર :– હોશિયારી હતી. હોશિયારીથી આવે છે ને જાય છે? ધૂળમાં છે. એ તો પૂર્વના પુણ્યના કારણે આવે છે એ પણ નિમિત્ત છે. એ ચીજ આવે છે, જાય છે એ પોતાને કારણે આવે છે, જાય છે. પૂર્વના પુણ્યને કારણે આવે છે, જાય છે એમ કહેવું પણ નિમિત્તનો વ્યવહાર છે. આહાહા..! એક એક રજકણ સ્વતંત્ર છે. એ પોતાની પર્યાય કરવામાં સ્વતંત્ર છે. શું તારે કારણે એમાં કાંઈ થાય છે? સમજાણું કાંઈ?

'યદિ વે તુમ્હારે સ્વરૂપ નહીં અપિતુ તુમ્હારે હોતે તો પ્રયોગકે બિના હી યે જહાં ચાહે કૈસે ચલે જાતે?' તારો તો એને નાશ કરવાનો ભાવ નથી, તારો તો રાખવાનો ભાવ છે તો કેમ ચાલ્યા જાય છે? તારા પ્રયોગ વિના, ભાઈ! તારે એમાં કાંઈ કરવું નથી. શરીર ચાલ્યું જાય. જુઓ! એ તો જડ માટી છે. પ્રયોગ તો નથી, શરીરનો નાશ કરવાનો પ્રયોગ છે? ધોળા વાળ થઈ ગયા. ઇ ઠીક કહે છે, લ્યો! તારે ધોળા વાળ કરવા હતા? એ તો જડ છે, માટી છે.

મુમુક્ષુ :– શિર્ષાસન કરવા છતાં વાળ ધોળા થઈ ગયા.

ઉત્તર :– ઇ તો જડની દશા છે. શું આત્મા શિર્ષાસન કરી શકે છે? એ અહીં કહે છે. શિર્ષાસનમાં આમ શરીર ઊંધું થયું તે પણ આત્માની ઇચ્છા વિના સ્વતંત્ર થયું છે. એ જડની અવસ્થા છે અને નહિ થવું એ પણ જડની અવસ્થા છે. આત્માથી પરમાં કાંઈ થતું નથી. મારાથી પરમાં થાય છે એ માન્યતા જડ અને ચૈતન્યને એક માનવાની ભ્રમણા છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! **'તુમ્હારે હોતે તો પ્રયોગકે બિના...'** શરીરનો નાશ કરવાનો ભાવ છે? કહે છે. સ્ત્રીનો નાશ કરવાનો ભાવ છે? અંદરમાં પ્રયોગ છે ને? પ્રયોગ એટલે તારે કાંઈ કરવાનો ભાવ નથી, એમ. તારા પ્રયોગ વિના, તારી ઇચ્છા નથી કે શરીર ચાલ્યું જાય, શરીરમાં રોગ આવે, બાયડી ચાલી જાય, કુટુંબ ચાલ્યું જાય, મકાન ચાલ્યું જાય, આબરુ ચાલી જાય. તારી ઇચ્છા છે? સાંભળ તો ખરો. પ્રયોગ વિના એ **'જહાં ચાહે કૈસે ચલે જાતે?'** જેમ તેની પરિણતિ, પર્યાય થવાવાળી છે તેમ થાય છે, તારી ઇચ્છાથી એમાં થાય છે? તું એનો રક્ષક છો? અને તું એનો ભક્ષક–નાશક છો? બિલકુલ ખોટી વાત છે. તારું તત્ત્વ અને પર તત્ત્વની ભિન્નતાનું તને ભાન નથી. સમજાણું કાંઈ?

સાધુ ત્યાગી થઈને પણ એમ માને કે, શરીર સારું હોય તો ધર્મ સારો થશે. મૂઢ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાર સારો હોય તો અમારા પરિણામ સારા થશે. મૂઢ છે. એમ ક્યાંથી લાવ્યો? આહાર તો જડ છે. ખાવાથી થયું એમ છે જ નહિ, એ તો નિમિત્તનું કથન છે.

આહાર તો જડ છે. શું જડ આત્માના પરિણામ બગાડે છે? તું બગાડે છે ત્યારે જડને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. શું આહાર પરિણામ બગાડે છે? સમજાણું કાંઈ? સૂક્ષ્મ વાત છે, ભાઈ! આહાહા..!

'જહાં ચાહે કૈસે ચલે જાતે?' તારી ઇચ્છા વિના આહાર કેવી રીતે નથી આવતો? કેમ આહાર લે? લે અને ઊલટી થઈ જાય. ઇચ્છા તો થઈ કે હું લઉં અને લીધો. લીધો શું એ તો તેને કારણે આવ્યો છે.

મુમુક્ષુ :– તો પછી આહાર લેવો કે ન લેવો?

ઉત્તર :– આહાર લઈ કોણ શકે છે? પુદ્ગલને લઈ શકે અને છોડી શકે એ માન્યતા મિથ્યાદૃષ્ટિ મૂઢ જીવની છે. ધર્મી જીવની આવી માન્યતા હોતી નથી. આહાહા..! 'છગનભાઈ'! શું કરવું આમાં? આહાહા..! લોકોમાં પણ નથી કહેતા? 'દાને દાને મેં ખાનેવાલા કા નામ હૈ' આવે છે કે નહિ? દાને દાને મેં ખાનેવાલા કા નામનો શું અર્થ છે? એનો અર્થ શું? જે અનાજના રજકણના પુદ્ગલ પરમાણુ પિંડ અહીંયાં આવવાના છે તે આવશે, નહિ આવનારા નહિ આવે. તારી ઇચ્છાથી બિલકુલ કામ થતું નથી. ઓહોહો..! ભારે અભિમાન પણ. મેં આમ કર્યું, પહેલા કેવો સ્વાધીન હતો? પહેલા આમ ખાઈ શકતો હતો, પહેલા આમ શરીર ચલાવી શકતો હતો. કોણ ચલાવતું હતું? આત્મા? આત્મા ચલાવી શકતો હતો?

મુમુક્ષુ :– દેખવામાં તો એમ આવે છે.

ઉત્તર :– કોણ દેખવામાં આવતું હતું? એ તો મૂઢ માનતો હતો. એમ દેખવામાં નથી આવતું. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– જગતથી નિરાળી વાત છે.

ઉત્તર :– વીતરાગની વાત જગતથી નિરાળી છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમાત્મા, જેમણે એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક પ્રત્યક્ષ જોયા. બધા પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન જોયા. કોઈ પદાર્થ બીજા ભિન્ન પદાર્થને રાખી શકે, નાશ કરી શકે, દૂર હટાવી શકે, આમ લાકડી છે તેને દૂર હટાવી શકે એવી આત્મામાં તાકાત નથી. સમજાણું કાંઈ? આહા..! આમ ઊંચું લઈ શકે એવી આત્મામાં તાકાત નથી. તારાથી ઊંચું થતું હોય તો જ્યારે ઇચ્છા હોય ન થાય તો ઉં..ઉં.. થઈ જાય છે. થાય છે કે નહિ? શિયાળાના દિવસોમાં ઠંડી હોય છે કે નહિ? (હાથ) આમ થઈ જાય. આમ લેવા જાય તો (લઈ શકે નહિ). ગરમ કરો, ગરમ કરો (એમ કહે). ભાઈ! એ જડની પર્યાય છે. તારું કામ નથી. તારા પ્રયોગ વિના એ ચીજ એમ થાય છે એની તને ખબર નથી પડતી? તારી ઇચ્છા નથી કે તારું જ્ઞાન કામ નથી કરતું કે મને આમ થાય છતાં એમ થાય છે એનો અર્થ શું? સમજાણું કાંઈ? શરીરમાં આમ થાય છે એ શરીરની પર્યાયને કારણે થાય છે. તારે કારણે પરમાં બિલકુલ થતું નથી. ભાષા-બાષા કરે કોણ? 'ગુલાબભાઈ'! એમ કહે છે. સુધરેલ માણસ હોય, બહુ

હોશિયાર ભાષણ કરે. પેલો કહે, 'મહાવીર' અને પેલા બેય એક (છે). એના પ્રમુખ માથે (બેઠા હોય). કાલે તો સાંભળીને મને બહુ થઈ ગયું. અરે..! આ જૈન જ નથી. કીધું, આને તો જૈનની ખબર નથી. એય! 'ઝીણીબેન' ક્યાં ગયા? બેનને વાત કરવી જોઈએ ને!

પેલો કહે, 'મહાવીર' એમ કહે કે, 'મહમદ' તે પાકા જૈન છે. 'મહમદ' એમ કહે કે 'મહાવીર' પાકા મુસલમાન છે. અર..ર..ર...! આ વાણી સાંભળવી? આ વાણી? જૈનના કુળમાં આર્ય માણસ પણ એમ વિચારે કે એક મુસલમાન અને ક્યાં 'મહાવીર', ક્યાં ખ્રિસ્તી 'ઇસુ' અને ક્યાં 'મહાવીર'? ક્યાં 'મહાવીર' કેવળજ્ઞાની એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકના જાણનારા અને ક્યાં પેલો માંસ ખાનારો. છેલ્લે કહે, ઇસુ કે ગાયનું માંસ લાવો. કહો, ઇ એને જૈન કહે અને આ એને ક્રિશ્ચિયન કહે. ભાઈએ વાત કરી, ભાઈએ વાત કરી ત્યારે મને ખબર પડી કે, ઓ..ય આ તો પોલંપોલ લાગે છે. આ તો પોલું વાગતું લાગે છે. આહાહા..! આટલા પણ જીવનમાં આંતરા વ્યવહારે પાડવાની તાકાત નહિ એને ધર્મ કે દિ' થાય? અને કલ્યાણ કે દિ' થાય? ક્યાં સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જ્ઞાનમાં આવી ગયા છે. ક્યાં કેવળી અને ક્યાં ઇસુ? મરતા કહે, ગાયનું માંસ લાવો. આહાહા..! ક્યાં 'મહમદ' અને ક્યાં 'મહાવીર'? સમજાણું કાંઈ? ક્યાં માંસ ખાનારા પ્રાણી નરકે જનારા અને (ક્યાં) ભગવાન એક સમયમાં મોક્ષ અનુભવ કરનારા? આહાહા..! કંઈ વાત સાંભળતા સમજાય છે કાંઈ?

આને આત્મામાં વિવેક કે દિ' થાય એ કહે છે. તારો આત્મા અને બીજા આત્મા અને બીજા પરમાણુ ભિન્ન ભિન્ન તારા પ્રયોગ વિના તેમાં આવવું-જવું થઈ જાય છે. તારે કારણે નહિ. સમજાણું કાંઈ? **'પ્રયોગ કે બિના હી જહાં ચાહે કૈસે ચલે જાતે?'** પેલા પક્ષીનો દાખલો આપ્યો ને? પક્ષીનો દાખલો ન આપ્યો? સાંજે પક્ષીઓ આવ્યા, ક્યા દેશમાંથી અને કઈ દિશાથી? ક્યા દેશમાંથી અને કઈ દિશામાંથી પંખી આવ્યા? અને સવારે કઈ દિશામાં અને ક્યા દેશમાં ચાલ્યા જાય? એમ એક પદાર્થ ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં ચાલ્યો જાય? સમજાણું કાંઈ?

'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' માં દૃષ્ટાંત આપ્યો છે. એક પાગલ હતો, પાગલ. એ પાગલ ગામ બહાર નીકળી ગયો. ગામમાં હતો, બહાર ગયો. મોટી નદી હતી. નદી સમજો છો? પાણી ભરેલી. એ પાગલ હતો. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' માં 'ટોડરમલજી' (કહે છે). બહાર પથરા ઉપર બેઠો હતો. ત્યાં નવ વાગે, સાડા નવ વાગે એક રાજા આવ્યો, રાજા. પહેલા તો હાથી ઉપર જતા હતા ને? અત્યારે રેલ થઈ. રાજા આવ્યો. દસ વાગ્યા, ક્યાંક દેશાંતર જવાનું હશે પચ્ચીસ પચાસ ગાવ તો ત્યાં પડાવ નાખ્યો કે, અહીંયાં ભોજન કરશું, પાણી છે, નદી છે. પાગલ કહે કે, ઓહો..! માણસ આવ્યા. રાણી આવી, આ મારી રાણી આવી. ઘોડા આવ્યા તો કહે, મારા ઘોડા આવ્યા, હાથી આવ્યા તો કહે, મારા હાથી આવ્યા. ઓહોહો..! ઠાઠમાઠ

જામી ગયો. પછી ભોજન કરીને સૂતા. ચાર વાગે ચાલ્યા. (ત્યારે પેલો કહે), પૂછ્યા વિના કેમ જાઓ છો? અરે..! કેમ પૂછ્યા વિના જાઓ છો? મૂરખ લાગે છે આ. પાગલ છે? અમે તો અમારે કારણે આવ્યા હતા અને અમારી મુદત પૂરી થતાં અમે ચાલ્યા જઈએ છીએ. તને શું અધિકાર છે અમને કહેવાનો? અરે..! તમે અમારા છો ને! હું બેઠો છું ને તમે આવ્યા છો કે નહિ? હું પહેલેથી બેઠો હતો અને તમે (પછી) આવ્યા. તો પૂછ્યા વિના કેમ જાઓ છો? આ તો પાગલ લાગે છે.

એમ એક આત્મા કોઈ બીજા ભવમાંથી એક કુળમાં આવ્યો. આવ્યો અને મોટો થયો અને પૂર્વના પુણ્યને કારણે અથવા કોઈ કારણે બીજી સ્ત્રી, પુત્ર, લક્ષ્મી, આબરુ, કીર્તિ, એ જેમ રાજા આવ્યો એમ એ ચીજો આવી. આવી અને જેમ મુદત પૂરી થાય અને ચાલી જાય છે. અરે..! કેમ ચાલ્યા જાઓ છો? પણ અમે ક્યાં તારા છીએ તે ન જઈએ? મરે તો પછી માથા ફોડે. અરે..! મારી સ્ત્રી મરી ગઈ. પણ અમે ક્યાં તારે કારણે આવ્યા હતા? અમારા પુણ્યની પ્રકૃતિ અને સ્થિતિ હતી તે કારણે અમે આવ્યા હતા. અમારી સ્થિતિ પૂરી થઈ તો અમે ચાલ્યા જઈએ છીએ. તારે કારણે અમે આવ્યા જ નથી અને તારે કારણે અમે જતા નથી. આહાહા..!

એ કહે છે ને? જુઓ! **'પ્રયોગકે બિના હી વે જહાં ચાહે કૈસે ચલે જાતે?'** તારી સ્થિતિથી જો આવતા હોય તો તારા રહેતા એ ચાલ્યા કેમ જાય? શરીર બગડી જાય, બધા ચાલ્યા જાય છે સ્ત્રી વિ., એ તો પરપદાર્થ છે. તારે કારણે આવ્યા છે અને તારે કારણે જાય છે? બિલકુલ ખોટી વાત છે.

મુમુક્ષુ :– લોકો આશ્વાસન કઈ રીતે આપે છે?

ઉત્તર :– તારા જ્ઞાન, આનંદ છે એ આશ્વાસન લે. તું જ્ઞાતા છો, ભગવાન! તું તો જાણનાર-દેખનાર છો. છે તો જાણો, ન હો તો પણ જાણો. જાણવા-દેખવાવાળી તારી ચીજ ભિન્ન છે, એ ચીજ ભિન્ન છે. એ સમાધાન કરી લે. એમ વાત છે. 'મોહનભાઈ'! આહાહા..! કેમ થયું વળી? શ્વાસ કેમ નાખ્યો? તમારે શું છે? (એને એમ થાતું હશે કે), આ તો બધું પોકળ નીકળે છે. તમારી હયાતીમાં છોકરા જુદા પડી ગયા કે નહિ? તમારી હયાતીમાં એની પાસે તમારા કરતા પૈસા વધી ગયા કે નહિ?

મુમુક્ષુ :– એ તો ખુશીથી કર્યા હતા.

ઉત્તર :– એ તો કારણથી કર્યા'તા મફતના કર્યા છે? એ બધું સમજવા જેવું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? મને બધી ખબર હોય ને! શું કારણ છે.

'અતઃ મોહનીય પીશાચકે આવેશકો દૂર હટા...' અરે..! આત્મા! મોહનીય પિશાચ ભૂતડાનું તને ભૂત વળગ્યું છે. આહાહા..! તને મિથ્યાત્વનું ભૂત વળગ્યું છે કે મેં પર ચીજમાં આમ કર્યું હતું, હવે હું નથી કરી શકતો. મિથ્યાત્વનું ભૂત વળગ્યું છે એ પિશાચના આવેશને

દૂર હટાવ. છોડી દે, પ્રભુ! તું તો જ્ઞાન છો ને! તું તો આનંદ છો ને! પરચીજને મેં કરી હતી અને રાખી હતી, છોડી દીધી એમ કેમ માને છે? છોડ, છોડ.

'ઠીક ઠીક દેખનેકી ચેષ્ટા કર.' જુઓ! શું કહે છે? **'મોહનીય પિશાચકે આવેશકો દૂર હટા ઠીક ઠીક દેખનેકી...'** ઠીક ઠીકનો અર્થ જેવો તેનો સ્વભાવ છે એમ જો. એને કારણે આવ્યા અને એને કારણે જાય છે, એવો સ્વભાવ છે એમ જેમ છે તેમ જો. બરાબર છે? જુઓ! શું કહે છે? **'મોહનીય પિશાચકે આવેશકો દૂર હટા...'** ભાઈ! તારી ચીજ તો ભિન્ન છે ને, ભાઈ! ઓહોહો..! સર્વજ્ઞ ભગવાન તો એક પુણ્યના વિકલ્પને પણ છોડીને વીતરાગ થઈ ગયા. મહાવ્રતના પરિણામ આવ્યા હતા, પહેલા મુનિ હતા તો મહાવ્રતના પરિણામ (થયા હતા) એ તો રાગ છે. દયા, દાન, અહિંસા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય એ તો રાગ છે. એ રાગને પણ છોડીને વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર થઈ ગયા. સમજાણું કાંઈ? એ પરમેશ્વર કહે છે કે, પરપદાર્થનું તને ભૂત વળગ્યું છે. મિથ્યાત્વનું પિશાચ (વળગ્યું છે) તો જોવામાં નથી આવતું. તારી જોવાની દૃષ્ટિ સાચી નથી. અમારે કારણે આવ્યા છે અને અમારે કારણે ચાલ્યા જાય છે. અમે જેટલી વ્યવસ્થા કરીએ છીએ તે પ્રમાણે રહે છે, અમારી વ્યવસ્થા ઠીક ન હોય તો ચાલ્યા જાય છે. મૂઢ છો.

મુમુક્ષુ :- વ્યવસ્થા ભૂત કરે છે?

ઉત્તર :- વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી પછી પ્રશ્ન ક્યાં છે? પરની સ્વતંત્ર પદાર્થની વ્યવસ્થા તું કરી શકે છે? 'વસંતલાલજી'! આ બધી હોશિયારી ત્યારે ક્યાં ગઈ? ભાષા કેવી કરી છે! જુઓને!

'મોહનીય પિશાચકે આવેશકો દૂર હટા ઠીક ઠીક દેખનેકી ચેષ્ટા કર.' એનો અર્થ કે તેને કારણે આવે છે અને તેને કારણે રહે છે અને તેને કારણે જાય છે. તું તો જાણનાર-દેખનાર છો એમ દૃષ્ટિ કર. એ વિના તારી સ્વતંત્રની શ્રદ્ધા સાચી થશે નહિ અને એ વિના તારું કલ્યાણ કદી થશે નહિ. કહો, બરાબર છે?

दोहा - दिशा देशसे आयकर, पक्षी वृक्ष बसन्त।
प्रात होत निज कार्यवश, इच्छित देश उड़न्त।।९।।

'દિશા દેશસે આયકર,...' કોઈ દિશા અને કોઈ દેશ, એમ. કોઈ દિશા અને કોઈ દેશ. ત્યાંથી આવીને પંખી **'વૃક્ષ બસન્ત...'** વૃક્ષમાં રહે છે. **'પ્રાત હોત...'** સવાર પડતાં **'નિજ કાર્યવશ,...'** પોતાના કાર્યવશ, કોઈને કારણે નહિ કોઈ નહિ. કોઈને પૂછતા નથી કે હવે અમે જઈએ છીએ, ક્યાં જઈએ છીએ. **'નિજ કાર્યવશ, ઇચ્છિત દેશ ઉડન્ત'** જ્યાં ઇચ્છા છે તે દિશા અને દેશમાં પંખી ચાલ્યા જાય છે. એમ ભગવાન તારો આત્મા ક્યાંથી આવ્યો, બીજો ક્યાંથી આવે છે, એની સ્થિતિ પ્રમાણે રહે છે. સ્થિતિ પૂરી થતાં ચાલ્યા જાય છે. તારે અને તેને કોઈ સંબંધ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

હવે બીજી વાત (કરે છે). **'આચાર્ય આગેકે શ્લોકમેં શત્રુઓંકે પ્રતિ હોનેવાલે ભાવોંકો 'યે હમારે શત્રુ હૈં' 'અહિતકર્તા હૈં' આદિ અજ્ઞાનપૂર્ણ બતલાતે હુએ...'** લ્યો, સમજાણું કાંઈ? 'આ મારા શત્રુ છે' મૂઢ છો, શત્રુ ક્યાંથી આવ્યો? એ તો પરવસ્તુ છે. પરવસ્તુ શત્રુ ક્યાં (છે)? આ મારો અહિતકર્તા છે. પરવસ્તુ અહિત કરે છે? તારી માન્યતા ઊંધી છે કે મારો અહિતકર્તા છે એ માન્યતા તને અહિતકર્તા છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

એક માણસ કહેતો હતો, ભાઈ! નહિ? બે-ત્રણ ભાઈઓ ભેગા હતા. પછી ૫૦-૫૫ વર્ષની ઉંમર થઈ (ત્યારે કહે), રળી રળીને કડ (–કમર) ભાંગી ગઈ. નામ નથી આપતા. પછી કહે કે, આ નાના ભાઈઓ કહે છે કે સરખું વહેંચી દો. આપણા બાપ બેઠા છે, પિતાજી બેઠા છે અને ભાગ પાડ્યા નથી. તું ભલે રળ્યો પણ ત્રણ ભાઈઓના ભાગ સરખા પાડ. હાય.. હાય..! પણ આ ૫૫ વર્ષ સુધી કેડ ભાંગી ગઈ. તમે હવે નાનેથી મોટા થયા. અત્યાર સુધી મેં પાપ કર્યાં. હવે મારી રળવાની તાકાત રહી નહિ અને તમે કહો છો સરખા ભાગ કરો. ભાઈઓ ભાગ ન પાડે તો કોણ પાડે? લાવો સરખા (ભાગ). એ.. 'મોહનભાઈ'! પછી ઇ આવીને મને વાત કરે. અહીં તો વાતું ઘણા કરે કે નહિ? મોટો ભાઈ હતો. આમ તો લાખોપતિ (હતો). ત્યાં 'મુંબઈ' માં મોટી દુકાન હતી. 'અરે..! મેં આટલા આટલા ધંધા કર્યાં, ઉંમર થઈ ગઈ, વૃદ્ધાવસ્થા થઈ ગઈ, કમર આમ થઈ ગઈ. ભાઈઓ કહે છે કે, સરખા ભાગ પાડો. પણ બે ભાગ મારો અને બે અડધા ભાગ (એના) એમ કરે તો ઠીક. (એ લોકો કહે), સરખા ત્રણ ભાગ (કરો). હવે મારી કમાવાની શક્તિ ઓછી થઈ ગઈ અને વૃદ્ધાવસ્થા થઈ ગઈ. એ લોકો તો જુવાન છે.' એ તો સંસાર તો એવો છે, ભાઈ! સંસાર તો એવો જ છે. શું કરવું? તમે રળ્યા એ તમારી મમતા માટે કર્યું હતું. છોકરાઓ માટે કર્યું હતું? તમારા ભાઈઓ માટે કર્યું હતું? મમતા કરી હતી. કમાવું તો પુણ્યને કારણે આવે છે. તમે તો મમતા કરી હતી, મમતા. ચીજ આવવા-જવાવાળી છે એ તો પૂર્વના પુણ્યને કારણે આવે છે, જાય છે. તારે કારણે આવે-જાય છે? હાય.. હાય..! હવે?

મુમુક્ષુ :– મહેનતાણુ..

ઉત્તર :– મહેનતાણુ નહિ, ત્રણ ભાગ સરખા પાડો. બાપ બેઠા છે, કહે. સરખા ભાગ (પાડો). પાંચ લાખ હોય તો દોઢ-દોઢ લાખ સરખા આપો. પચાસ હજારના ભાગ પાછા પાડો. નહીં એકેય. ભાઈ વધે. નહીં આવે એ... 'મલૂપચંદભાઈ'! બાપુ! એ તો સૌ સૌના સ્વાર્થી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બધા ચાલે છે. બીજો પદાર્થ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે એમ ક્યાંથી આવ્યું? આહાહા..! કોણ કરે? મમતા છે.

'શત્રુઓંકે પ્રતિ હોનેવાલે ભાવોંકો 'યે હમારે શત્રુ હૈં' 'અહિતકર્તા હૈં' આદિ અજ્ઞાનપૂર્ણ બતલાતે હુએ ઉસે દૃષ્ટાન્તદ્વારા સમજાતે હૈં, સાથ હી ઐસે ભાવોંકો દૂર કરનેકે લિએ પ્રેરણા ભી કરતે હૈં :–'

उत्थानिका :- आचार्य आगे के श्लोकमें शत्रुओंके प्रति होनेवाले भावोंको `ये हमारे शत्रु हैं' `अहितकर्ता हैं' आदि अज्ञानपूर्ण बतलाते हुए उसे दृष्टान्तद्वारा समझाते हैं, साथ ही ऐसे भावोंको दूर करनेके लिये प्रेरणा भी करते हैं :-

विराधकः कथं हन्त्रे, जनाय परिकुप्यति।
त्र्यंङ्गुलं पातयन् पद्भ्यां स्वयं दण्डेन पात्यते।।१०।।

अर्थ :- जिसने पहिले दूसरेको सताया या तकलीफ पहुँचाई है ऐसा पुरुष उस सताये गये और वर्तमानमें अपनेको मारनेवालेके प्रति क्यों गुस्सा करता है? यह कुछ जँचता नहीं। अरे! जो त्र्यङ्गुलको पैरोंसे गिरायगा वह दंडेके द्वारा स्वयं गिरा दिया जायगा।

विशदार्थ :- दूसरेका अपकार करनेवाला मनुष्य, बदलेमें अपकार करनेवालेके प्रति क्यों हर तरहसे कुपित होता है? कुछ समझमें नहीं आता।

भाई! सुनिश्चित रीति या पद्धति यही है कि संसारमें जो किसीको सुख या दुःख पहुँचाता है, वह उसके द्वारा सुख और दुःखको प्राप्त किया करता है। जब तुमने किसी दूसरेको दुःख पहुँचाया है तो बदलेमें तुम्हें भी उसके द्वारा दुःख मिलना ही चाहिये। इसमें गुस्सा करनेकी क्या बात है? अर्थात् गुस्सा करना अन्याय है, अयुक्त है। इसमें दृष्टांत देते हैं कि जो विना विचारे काम करनेवाला पुरुष है वह तीन अंगुलीके आकार वाले कूड़ा कचरा आदिके समेटनेके काममें आनेवाले `अंगुल' नामक यंत्रको पैरोंसे जमीनपर गिराता है तो वह विना किसी अन्यकी प्रेरणाके स्वयं ही हाथमें पकडे हुए डंडेसे गिरा दिया जाता है। इसलिये अहित करनेवाले व्यक्तिके प्रति, अपना हित चाहनेवाले बुद्धिमानोंको, अप्रीति, अप्रेम या द्वेष नहीं करना चाहिये। ।।१०।।

दोहा - अपराधी जन क्यों करे, हन्ता जनपर क्रोध।
दो पग अंगुल महि नमे, आपहि गिरत अबोध।।१०।।

विराधकः कथं हन्त्रे, जनाय परिकुप्यति।
त्र्यंङ्गुलं पातयन् पद्भ्यां स्वयं दण्डेन पात्यते।।१०।।

'विराधकः' 'जिसने पहिले दूसरे को सताया...' એ વિરાધક. અપકાર કરે એ વિરાધક. જેણે પહેલા બીજાનો અપકાર કર્યો હોય, ભાવમાં, હોં! એને એના પાપને કારણે અપકાર થઈ ગયો હોય, એનું નામ વિરાધક. સંસ્કૃતમાં છે ને? ભાઈ! જુઓ! **'अपकारकर्त्ता जनः'**

પહેલી લીટી છે. અંદર સંસ્કૃત છે. અહીં તો એમ કહેવું છે કે **'જિસને પહિલે દૂસરે કો સતાયા...'** જે અપરાધી પ્રાણીએ બીજા પ્રાણીને પહેલા પાપ કરીને સતાવ્યા, નિમિત્ત થયો **'તકલીફ પહુંચાઈ હૈ ઐસા પુરુષ ઉસ સતાયે ગયે (જીવ) ઔર વર્તમાનમેં અપનેકો મારનેવાલેકે પ્રતિ ક્યોં ગુસ્સા કરતા હૈ?'** શું કહ્યું? તેં પૂર્વે એ પ્રાણીને સતાવ્યા હતા અને તારે કારણે એ દુઃખી થયો હતો. સમજાણું કાંઈ? તકલીફ થઈ હતી. હવે એ પ્રાણી તને તકલીફ આપે છે. ગુસ્સો કેમ કરે છે? ભાઈ! એવી વાત લીધી છે. **'સતાયે ગયે ઔર વર્તમાનમેં અપનેકો મારનેવાલેકે પ્રતિ ક્યોં ગુસ્સા કરતા હૈ?'** તારે કારણે એને નુકસાન થયું હતું. નિમિત્તથી કથન છે, હોં! એ તને નુકસાન કરવા આવ્યો તો ગુસ્સો કેમ કરે છે? એ તો અદલબદલ થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ? આ તો બધા નિમિત્તના કથન છે, હોં! તારો ભાવ એને નુકસાન પહોંચાડવાનો હતો અને એને પાપના ઉદયથી નુકસાન પહોંચ્યું. તો એ તને નુકસાન પહોંચાડવા આવે છે. એવા ભાવ કરે છે અને તારો પાપનો ઉદય એવો પ્રતિકૂળ હોય તો પર ઉપર ગુસ્સો કેમ કરે છે? વારાફરતી વારો, છોકરા નથી કહેતા? રમે છે ને? આમ ઉપાડીને નથી રમતા? છોકરાઓ એકબીજાને ઉપાડે ને? આજે મારો વારો, પછી હમણા તારો વારો આવશે. તું મને ઉપાડજે.

એમ કહે છે કે, જે જીવે બીજાને સતાવ્યા એ પ્રાણી તને સતાવે છે (તો) ગુસ્સો કેમ કરે છે? સમજાણું કાંઈ? એય! આવે છે કે નહિ? છોકરા રમે ત્યારે શું કહેવાય? આવે છે, ભાઈ! અમારા વખતમાં એ હતું. છોકરાને આમ માથે ઉપાડે. દાવ લેવો પડે, દેવો પડે. એવું કાંઈ હતું ખરું? ઘણા વર્ષની વાતું છે. આ વ્યવહારથી વાત કરી છે, હોં! તેં એવા ભાવ કર્યા હતા કે બીજાને નુકસાન પહોંચાડી દઉં અને એનો પાપનો ઉદય હતો તો નુકસાન પહોંચ્યું. અને એ પ્રાણીને એમ (ભાવ) આવ્યો કે આને નુકસાન કરી દઉં.

ફરીને જેનાથી નુકસાન થયું તેને નુકસાન કરી દઉં. તો કહે છે કે, એ નુકસાન કરવાનો ભાવ તેનો થયો અને તને નુકસાન કરવા, મારવા આવ્યો તો ગુસ્સો કેમ કરે છે? તેં કર્યું હતું એવું એ કરે છે. એય!

'સતાયે ગયે ઔર વર્તમાનમેં અપનેકો મારનેવાલેકે પ્રતિ...' છે ને? **'ક્યોં ગુસ્સા કરતા હૈ? યહ કુછ જચતા નહીં.'** એ વાત કાંઈ અમને બેસતી નથી, એમ કહે છે, આચાર્ય એમ કહે છે, ભાઈ! તેં બીજાને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું હવે બીજો તને નુકસાન પહોંચાડે છે. એ તો અદલબદલ થાય છે એમાં ગુસ્સો કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તેં પાંચ ગાળ આપી હતી તો એ સામે પાંચ ગાળ આપે છે, એમ કહે છે. શું છે તારે? એમ દૃષ્ટાંત આપી પર જે પ્રતિકૂળતા આપે છે તેના પ્રત્યે ગુસ્સો નહિ કરવો. (એ ગુસ્સાના ભાવને) છોડાવવા માટે વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

શરીરમાં પ્રતિકૂળતા હોય, લક્ષ્મી ચાલી જાય એમ થાય. કોઈ પ્રાણી એમાં નિમિત્ત થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ? તું પણ એના નુકસાનમાં નિમિત્ત થયો હતો, તો ગુસ્સો શું કરવો?

પર પ્રત્યે ગુસ્સો કરવો નહિ. અમારી આબરુ લૂંટી લીધી. તેં પહેલા એની આબરુ લૂંટી હશે. સમજાણું કાંઈ? અરે..! અમારી આબરુ લુંટાઈ ગઈ. અમારું બધું ઉઘાડું પડી ગયું, અમારો ખેલ ખતમ થઈ ગયો. બહારમાં અમારી પાસે મૂડી, દૌલત બહુ હતી, મોભો.. મોભાને શું કહે છે? હિન્દીમાં શું કહે છે? (અભિમાન). અભિમાન નહિ, અભિમાન નહિ. એવું સ્થાન. પ્રતિષ્ઠા એટલી જામેલી હતી કે, અમે આવા પાંચ લાખ, દસ લાખ, પચીસ લાખના આસામી છીએ. અંદરમાં એટલું નહોતું. એવો મોભો રાખ્યો હતો, સ્થાન રાખ્યું હતું એમાં બીજાએ ખોલી નાખ્યું કે, એની પાસે કાંઈ નથી. હેં...! એ તો મફતનો (દેખાવ) કરે છે, અંદર એક ટકે વ્યાજ લે છે. પૈસા ટકાના વ્યાજે લઈને દસ-દસ લાખને નભાવે છે. હેં...? ભાઈ! તેં કોઈને એવું કર્યું હશે તો એ તને કરે છે, એમાં શું છે? ગુસ્સો શું કરવો? સમજવું, જ્ઞાન કરવું કે એવું હોય, જગતમાં એવી ચીજ હોય છે. એમ સમતા કરીને આત્માનું જ્ઞાન કરવું, સમતા કરવી, ગુસ્સો હટાવવો, એ વાત કરે છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ તો ઉપદેશની વ્યાખ્યા છે ને!

'યહ કુછ જચતા નહીં. અરે ! જો ત્ર્યઙ્ગુલકો પૈરોંસે ગિરાયગા વહ દંડેકે દ્વારા સ્વયં ગિરા દિયા જાયગા.' એવો કોઈ કચરો આમ હાથમાં ડંડો રાખ્યો હોય પછી નીચેથી પગથી હટાવી દે. નીચેથી બે પગે ડંડો હટાવી દે તો દંડો જાલીને પડે. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું? કોઈ ત્ર્યંગુલ એવું હથિયાર છે કે એ નીચેથી કચરો કાપે અને અહીંયાં ડંડો પકડ્યો હોય. બે પગ ઉપાડીને હટાવીશ તો તું પણ નીચે પડીશ. તને જ તારાથી નુકસાન થશે, બીજાથી નુકસાન થશે નહિ. સમજાણું કાંઈ?

'દૂસરેકા અપકાર કરનેવાલા મનુષ્ય, બદલેમેં અપકાર કરનેવાલેકે પ્રતિ ક્યોં હર તરહસે કુપિત હોતા હૈ? કુછ સમજમેં નહીં આતા.' સમજાણું કાંઈ? એ એક અરસપરસની વાત કરે છે. એ પ્રાણી પ્રત્યે ન કર્યો હોય પણ પૂર્વે કોઈ પાપભાવ તેણે કર્યો હોય અને બીજાને બહારમાં કોઈ નુકસાન થયું હોય તો તે જ પ્રાણી અથવા બીજો પ્રાણી તારા પાપના ઉદયને કાળે એ પ્રતિકૂળતા આપવા આવે છે તો ગુસ્સો શું કરવો? એ કોઈ (કાંઈ) કરી શકતું નથી, પર મારું નુકસાન કરી શકતું નથી. મેં બીજાનું નુકસાન કર્યું નથી. એમ માનીને ગુસ્સો છોડવો. જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહીને સમાધાન કરવું, સમાધાન કરવું, ગુસ્સો કરવો નહિ. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

ભાઈ! જુઓ! **'કુછ સમજમેં નહીં આતા.'** ભાષા તો એમ જ આવે ને! સમજાય તો છે ભાન વિનાનો પણ ભાષા તો એમ જ કરે ને! કાંઈ સમજાતું નથી શું કરે છે આ? એટલે? સમજે છે કે ભુંડું કરે છે. એમ બોલાય કે નહિ? આ શું કરે છે આ પણ? અરે..! એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કરે? કઈ રીતે કરે? શું એ દ્રવ્યની પર્યાયનો સ્વરૂપકાળ નહોતો કે બીજો દ્રવ્ય એને કરાવે? નહિ. બીજું દ્રવ્ય આવે તો જ થાય છે. શું થાય છે? બીજા

દ્રવ્યમાં તેના સ્વરૂપથી થાય છે કે પર સ્વરૂપથી થાય છે? પોતપોતાના સ્વરૂપથી દરેકમાં પર્યાય થાય છે. બીજું દ્રવ્ય એમાં શું લાભ મૂકી શકે છે? મોટા પંડિત થઈને માથા ફેરવી ગયા છે, લ્યો! આહાહા..!

શરીરની પર્યાય ચાલે છે, જુઓ! પર્યાય છે એ તો શરીરની છે. તે પોતાના સ્વરૂપથી છે, પોતાના સ્વરૂપથી છે. એમાં આત્માની ઇચ્છા થઈ તો ઇચ્છા પોતાના સ્વરૂપથી થઈ છે. આ (શરીર) એના સ્વરૂપે છે. ઇચ્છા પર સ્વરૂપમાં ઘુસીને શું કરે? ઇચ્છા નિમિત્ત થઈને આ શરીરનું પર્યાયનું સ્વરૂપ કઈ રીતે કરે? કેમકે શરીરનું સ્વરૂપ પર સ્વરૂપ છે. ઇચ્છા પર સ્વરૂપ એ પર સ્વરૂપનું કઈ રીતે કરે? સમજાણું કાંઈ? ઇચ્છા એમાં ઘુસી જાય છે? ઇચ્છાનું સ્વરૂપ અહીંયાં પેસી શરીરની ક્રિયા કરે છે? મૂઢ છે. એ તો શરીરની પર્યાય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

ખાવાની ઇચ્છા થઈ. સમજાણું? આ પર્યાયનું જડ સ્વરૂપ છે એમાં ઇચ્છાએ પોતાનું શું સ્વરૂપ નાખ્યું કે એના હોઠ હલાવ્યા?

મુમુક્ષુ :– દાંત હલાવ્યા.

ઉત્તર :– દાંત કોના છે? દાંત જડની પર્યાય છે. એમાં એમ જ થાય છે. ઇચ્છાએ શું દાંતની પર્યાયમાં કોઈ સ્વરૂપ નાખી દીધું? કે આત્માએ દાંત આમ આમ કર્યા? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ઇચ્છા દાંતને હલાવી શકતી નથી. એમ કહે છે. ઇચ્છા પોતાના વિકૃત સ્વરૂપમાં રહેવાવાળો ભાવ છે અને આ સ્વરૂપ છે તે જડ સ્વરૂપ છે. તો ઇચ્છાનું સ્વરૂપ જડ સ્વરૂપમાં પેસી જાય છે કે જડને બનાવે? આહાહા..! માણસને બહુ સૂક્ષ્મ પડે. સમજાણું કાંઈ?

'ભાઈ ! સુનિશ્ચિત રીતિ યા પદ્ધતિ યહી હૈ...' જુઓ! **'ભાઈ ! સુનિશ્ચિત રીતિ યા પદ્ધતિ યહી હૈ કિ સંસારમેં જો કિસીકો સુખ યા દુઃખ પહુંચાતા હૈ, વ ઉસકે દ્વારા સુખ ઔર દુઃખકો પ્રાપ્ત કિયા કરતા હૈ.'** એમ થાય છે. આ તો એક સિદ્ધાંત છે, હોં! એ જ (નુકસાન) પહોંચાડે એવું કાંઈ નહિ. પણ બીજા દ્રવ્યને દુઃખ દેવાનો ભાવ થયો અને બીજા દ્રવ્યમાં એવું દુઃખ દેવાનો ભાવ થયો તો અદલબદલ થયું. એમાં તારે ગુસ્સો કરવાનું ક્યાં રહ્યું? આહાહા..!

અહીં તો પરપદાર્થ તારા પદાર્થમાં કંઈ નુકસાન કરી શકતો નથી અને તું પણ બીજાને (નુકસાન કરી શકતો નથી). પણ તારો ભાવ નુકસાન કરવાનો હતો અને એના પાપના ઉદયે નુકસાન થયું તો એને એવો ભાવ થયો કે આને નુકસાન કરી દઉં. એનાથી તારું નુકસાન થતું નથી. સમતા રાખ.. સમતા રાખ, શાંતિ કર. આહાહા..!

અરે..! અત્યાર સુધી છોકરાનું આમ પાલનપોષણ કર્યું. જેને માટે હેરાન થઈ ગયા. સાંઈઠ વર્ષ થઈ ગયા. હવે કહે છે કે, લગ્ન થયા, જુદા કરી દો. કેમ? મારી બાને અને

પત્નીને મેળ નથી ખાતો, બનતું નથી. હાય.. હાય..! કજીયા કરે છે, પાછો એમ કહે. મારી બાને અને આ કો'કની દીકરી છે ને? બે ને મેળ નથી, મેળ ખાતો નથી. તો બાપુ! અમને જુદા કરી દો. તું શું બોલે છે આ? કહો, સમજાણું કે નહિ? ઉપરાણું લે બાયડીનું. જુદું પડવું છે. આહાહા..!

રબારી હતા. કીધું નહોતું? રબારી હતો એનો દીકરાનો દીકરો હતો. દીકરાનો દીકરો. 'રાજકોટ' પાસે ગામ છે. અમે ગયા હતા. છોકરો હતો બાવળ જેવો, પણ એનો બાપનો બાપ હોશિયાર, ગામમાં બહુ આબરુદાર. તે દિ' અમે ગયા તે દિ' બે જુદા પડે. ઘરમાંથી પેલો છોકરો અને છોકરાની વહુ (જુદા પડ્યા). એનો બાપનો બાપ એંસી વર્ષનો અને એની માં. આહાહા..! અરે..! છોકરા તારા માટે આ બધું કર્યું. અમે એંસી-એંસી વર્ષના થયા ને અમારા ધોળામાં તું ધૂળ નાખે છે. આ ગામમાં ગરાસિયા અમને પૂછે અને તું જુદો પડે છે. બાવળ હોય તો બાયડી હોય બાવળને, હોં! તારે બાયડી મારે લઈને (છે) એમ કહે. છોકરો એવો જડ જેવો હતો. તારે આ બાયડી ન હોય. આબરુને લઈને (ભળી છે). રબારી આબરુદાર હતો. સાંજે જુદો પડ્યો. ડામશિયા-બામશિયા અડધા ભાંગ્યા-તૂટ્યા જુદા પાડી નાખ્યા. શું કરે પણ? એના એવા જ પરિણામ છે. અને તારો પણ એવો પાપનો ઉદય આવ્યો. એમ બનવાનું હોય તો બનશે, બનશે અને બનશે જ. તારે સમતા રાખવી. અરે..! મેં આટલું કર્યું અને આ જુદા પડે (છે). 'મોહનભાઈ'! એક જ દીકરો હોય તો જુદો કોની સાથે પડે? આ તો દીકરાનો દીકરો, એ પણ દીકરાનો દીકરો જુદો પડ્યો. અમે ત્યાં ચોરામાં બેઠા હતા. દેવીનું મંદિર હતું ત્યાં બેઠા હતા.

અરે..! ભાઈ! કોણ કોનો દીકરો? ને કોણ જુદા પડે? કોણ કોણ એકઠા થાય? એ બધી તારી ભ્રમણા છે. પૂર્વના ઉદયે આવ્યા અને ઉદય પૂરો થતાં ચાલ્યા જાય છે. એમાં તને શું થયું? એવી ભ્રમણા કરે કે, અરે..! મેં એનું પાલન કર્યું અને ખરે ટાણે અમારી સેવા કરવાના કાળે કહે કે, અમને જુદા કરો. ઠીક, ભાઈ!

મુમુક્ષુ :– એની વાત તો વ્યાજબી છે.

ઉત્તર :– એ મમતાની હતી, એમાં વ્યાજબી શી હતી? મમતા હતી. સ્ત્રી એવી હોય, જુદું કરવું હોય. ઘરમાં પાંચ-સાત-દસ માણસ હોય અને પેલા ધણિ-ધણિયાણી બે હોય. ઘરમાં લાપશી ખાઈએ છીએ પણ દસમો ભાગ પણ નથી આવતો. તમને ભાન નથી, જુદા થાઓ. આખો દિ' પછી ખૂંચ્યા કરે. કરતા કરતા છ મહિને, આઠ મહિને જુદા પડે. શું કરીએ? પંદર માણસમાં શેરો કરીએ એમાં ભાગ પણ આવતો નથી અને આ આખો દિ' રોટલી પીટવી પડે છે. વણવી પડે છે, શું કહે છે એને? એમ કહે. બાયડી પેલાને ફૂંક્યા કરે. જુદા કરો, બાપા! લ્યો, આ જુદા કર્યા. અરે..! પણ આ તારી ભાભી મોળી પડી. આ તું જુદો પડે એ ઠીક કહેવાય નહિ. બૈરાંને મેળ ખાતો નથી, શું કરે? આવા ને આવા સ્વતંત્ર

બધા પ્રાણી છે. કોઈ કોઈના પરિણામે કોઈ કરે છે એમ છે નહિ. અહીંયાં તો એમ કહે છે. 'ધરમચંદજી'! આ તમારા સંસારના પોકળ! બાપુ! એ પરદ્રવ્ય છે. એના પરિણામ એ કરે છે, તારા પરિણામ તું કર. તારા પરિણામથી એમાં કંઈ થાય છે એમ કદી બનતું નથી. તેના પરિણામ તને નુકસાન કરે છે એમ પણ નથી. સમજાણું કાંઈ?

'ઉસકે દ્વારા સુખ ઔર દુઃખકો પ્રાપ્ત કિયા કરતા હૈ. જબ તુમને કિસી દૂસરે કો દુઃખ પહુંચાયા હૈ તો બદલેમેં તુમ્હેં ભી ઉસકે દ્વારા દુઃખ મિલના હી ચાહિયે.' એમ સંયોગથી વાત કરે છે. **'ઇસમેં ગુસ્સા કરનેકી ક્યા બાત હૈ ? અર્થાત્ ગુસ્સા કરના અન્યાય હૈ,...'** એવો ગુસ્સો કરવો તો અન્યાય છે. **'અયુક્ત હૈ. ઇસમેં દૃષ્ટાંત દેતે હૈં કિ જો વિના વિચારે કામ કરનેવાલા પુરુષ હૈ...'** છે ને? **'કશ્ચિદસમીક્ષ્યકારી જનઃ'** છે ને એમાં સંસ્કૃતમાં? **'યઃ કશ્ચિદસમીક્ષ્યકારી જનઃ'** એમ છે, સંસ્કૃતમાં છે. સમજાણું કાંઈ? **'વિના વિચારે કામ કરનેવાલા પુરુષ હૈ વહ તીન અંગુલીકે આકાર વાલે કૂડાકચરા આદિકે સમેટનેકે કામમેં આનેવાલે 'અંગુલ' નામક યંત્રકો પૈરોંસે જમીનપર ગિરાતા હૈ...'** લ્યો! એને પગથી હટાવે. શું કહેવાય? વાળવાનું કામ કહે છે? શું કહે છે? હિન્દીમાં શું કહે છે? કચરો કાઢવાનું. કચરો કાઢવાની ચીજ હોય ને? ઝાડુ કાઢવાનું. ભંગી લોકો હાથમાં ઉપર રાખે ને? નીચે (ઝાડુ હોય). ઊભા ઊભા કાઢે છે ને? હવે એને પગ નાખે, પગ (માથે) નાખે, એને પગ હટાવે તો લાકડું પડે એટલે પોતે પડે. સમજાણું કાંઈ? એમાં કોને નુકસાન પહોંચે? પગ ઉપાડીને ઝાડુને મારે, અહીં લાકડી હાથમાં પકડી રાખી. પોતે પડે, જાતે પડે છે અને પોતાને નુકસાન થાય છે, બીજાને નુકસાન થતું નથી.

'ગિરાતા હૈ તો વહ વિના કિસી અન્યકી પ્રેરણાકે સ્વયં હી હાથમેં પકડે હુએ ડંડેસે ગિરા દિયા જાતા હૈ.' હાથમાં લાકડી પકડી હોય એનાથી પોતે પડી જાય, હેઠે પગ માર્યો એટલે. **'ઇસલિયે અહિત કરનેવાલે વ્યક્તિકે પ્રતિ, અપના હિત ચાહનેવાલે બુદ્ધિમાનોંકો, અપ્રીતિ, અપ્રેમ યા દ્વેષ નહીં કરના ચાહિએ.'** કોઈ પ્રત્યે અપ્રીતિ, દ્વેષ નહી કરવો. પહેલામાં હિત કરનારની વાત હતી. સ્ત્રી, કુટુંબ આદિમાં. આ જરી શત્રુ પ્રત્યેની વાત કરે છે. જગતમાં કોઈ શત્રુ નથી અને કોઈ મિત્ર નથી. તારી માન્યતા છે કે આ શત્રુ છે અને આ મિત્ર છે. આ તારી માન્યતા ભ્રમ છે, અજ્ઞાન છે. કોઈ શત્રુ-મિત્ર નથી. પરપદાર્થ સ્વતંત્ર છે.

'અહિત કરનેવાલે વ્યક્તિકે પ્રતિ, અપના હિત ચાહનેવાલે બુદ્ધિમાનોંકો, અપ્રીતિ, અપ્રેમ યા દ્વેષ નહીં કરના ચાહિએ.' એની યોગ્યતા પ્રમાણે એ ચાલે છે. મારે એની સાથે શું સંબંધ છે? એમ રહીને સમતા, શાંતિ, જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહેવું. અપ્રેમ ન કરવો અને દ્વેષ ન કરવો. લ્યો, એવો એનો (મર્મ છે).

દોહા – અપરાધી જન ક્યોં કરે, હન્તા જનપર ક્રોધ,
દો પગ અંગુલ મહિ નમે, આપહિ ગિરત અબોધ. ૧૦

'અપરાધી...' અપરાધ કરવાવાળો. **'હન્તા જનપર ક્રોધ,'** તને બીજો કોઈ મારે એની ઉપર ક્રોધ શું કામ કરે છે? **'દો પગ અંગુલ મહિ નમે,'** પગ હટાવી દે તો **'આપહિ ગિરત અબોધ.'** ભાન વિના પોતે પોતાને નુકસાન કરે છે. અજ્ઞાની પોતાના અજ્ઞાનથી પોતાનું નુકસાન કરે છે. બીજાને નુકસાન થાય, ન થાય એની સાથે સંબંધ નથી. માટે અજ્ઞાન છોડી, ગુસ્સો છોડી, રાગ છોડી સમતા કરવી. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)